

סימן שלט דיני הגוסס (ואמירת צידוק הדין)

סעיף א (א) הגוסס, (ב) הרי הוא כחי לכל דבריו. אין קושרין לחייו, ואין סכין אותו, ואין מדיחין אותו, ואין פוקקין את נקביו, ואין שומטין הכר מתחתיו, ואין

נשמת אברהם

אוצר החכמה

(א) הגוסס.

1. הגדרתו. כותב הרמב"ם¹: ידוע, והוא שקול גרונו נשמע בשעת המיתה.
אך הגר"י קאפח זצ"ל מתרגם: שהוא בנשימותיו האחרונות. התוס'² כותב דהגוסס מסתמא אינו יכול לדבר. המתרגם ברמ"א³ כתוב: פי' תרגום על צד תאמנה על גססיתן⁴ כלומר על חזה שלהן וענין גוסס הוא שהקרוב למיתה מעלה ליחה בגרונו מפני צרות החזה. ובמקום אחר⁵ כותב: פי' מעלה ליחה בגרונו מפני צרות החזה שזה יקרה סמוך למיתה.

הפרישה⁶ - על מה שכותב הטור: מי שאמרו לו ראינו בנך או אחיך גוסס היום שלשה ימים הוא בחזקת שמת וצריך להתאבל עליו - כותב: דמשמע דדרך גסיסה להיות שלשה ימים וראה בשו"ע⁷ ופ"ת⁸. אך בפ"ת⁹ כותב: ואין מעידין על הגוסס לעולם ואין חילוק בין גוסס שעה לגוסס ג' ימים.

אינני מכיר הגדרה מדוייקת של המצב של גסיסה וכששאלתי את הגרש"ז אויערבאך זצ"ל מה - הלכה למעשה - נקרא גוסס, ענה לי: אתה הרופא, עכ"ד.

ציונים והערות

- (1) פי' המשניות ערכין פ"א מ"ג מובא גם בתיו"ט שם. (2) קדושין ע"ב ד"ה לא. (3) אהע"ז ס' קכא סע' ז. (4) תרגום יונתן על ישעיה ס'ד על גססין יתנבן. (5) חו"מ ס' ריא סע' ב. (6) כאן ס"ק ה. (7) כאן סע' ב. (8) כאן ס"ק ג. (9) אהע"ז ס' יז ס"ק קלא, ע"ש בדבריו. (10) סנהדרין ע"ב ע"א. רמב"ם הל' רוצח פ"ב ה"ז-ח.

נשמת אברהם

(ב) הרי הוא כחי לכל דבריו. ואסור לעשות דבר המקרב מיתתו¹³ וחייבים לחלל עליו את השבת כשיש צורך בדבר¹⁴. וכן פוסק המ"ב¹⁵: מצאוהו חי אע"פ שנתרוצץ מוחו ואינו יכול לחיות כי אם מעט, מפקחין עליו ומוציאין אותו¹⁶. לכן, כל זמן שלא ברור שהחולה אמנם ודאי מת, נקרא חי לכל דבר, וחייב הרופא להשתדל לטפל בו בכל מה שאפשר וראוי לעשות, ולהמשיך לטפל ולעשות כל פעולה אפשרית של החייה, כל זמן שיש סיכוי כל שהוא שהחולה עדיין חי וניתן להחיותו. וכל זה אפילו כשקיימת רק תקווה מועטה שהחולה ישאר בחיים, ואפילו משום חיי שעה. ועיין בספר הלכה ורפואה¹⁷ ועיין לעיל ס"י רנב ס"ק ב (עמ' רצו) לגבי השתלת איברים.

קביעת המוות

הגדרת המוות ברפואה

עד שנתחדש המושג של מוות מוחי לפני כמה שנים היה מקובל בעולם כל - היהודי ואומות העולם - להגדיר את המוות כהעדרות מוחלטת של תנועה בכל חלקי הגוף, כולל הלב והנשימה.

מוות מוחי

1. אנטומיה של המוח

ההיפותלמוס נמצא בבסיס המוח אך אינו חלק מגזע המוח שם נמצא, בין היתר,

שמים מ"ט לא מדמי ליה לטריפה, טריפה מחתכי סימנים הא לא מחתכי סימנים.

ובעיקר החילוק שבין גוסס בידי שמים ובין טריפה, עיין ביד רמה שם שכותב: ואית דאמרי מיחתכי סימני חיותיה וידיע דלא חי, האי לא מיחתכי סימני, כלומר לא נראו בו סימני טריפה ואפשר דחי, דהא ליכא מאן דאמר דכל גוסס למיתה, אלא רוב גוססין למיתה מכלל דאיכא מיעוטא דחי, עכ"ל. וכותב השטמ"ק¹¹ בשם הר"ר יוסף הלוי בן מיגש: דטריפה איקרי מי שנתחדש בו אחד מי"ח טרפות כמו ניקב קרום של מוח וכיוצא בו שיהיה בו טרפות וסופו למות, וגם שהוא חי עומד על רגלו¹², אבל זה המוכה לא אירע בו אחד מי"ח טריפות והוא בריא בכלל, אבל אם הוא חולה שנחלש מאותם המכות והוא כגוסס וכל איבריו נצולים מהמאורעות שיהא בהם טריפה, ועכ"ז תחלה נפשו ותחלה עד שימות, והואיל וכל אבריו ניצולים מהמאורעות שיהא בהם טריפה עם היות שנחלשה נפשו, חי יקרא עד שימות, והיה אפשר שתחיה נפשו אחר זה ויתקיים שנים רבות, ומי שנולד בו אחד מי"ח טריפות עם היות שהוא הולך על רגליו הוא כמת שא"א לו לחיות ולא יתרפא מאותה המחלה, עכ"ל של השטמ"ק. ועיין בדברינו לעיל ס"י כט (עמ' יז).

ציונים והערות

(11) ב"ק כו ע"ב. (12) וכתב לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: נראה דכוונתו לשניהם יחד, טרפה, וגם לדעת הרופאים סופו ודאי למות, אבל לא סגי בטרפה גרידא, אף שמסוף דבריו לא משמע הכי וצ"ע, עכ"ל. וכ"כ המנ"ח מצוה לד אות ד והשו"ת אחיעזר ח"א סי' יב אות ה בדעת הרמב"ם. (13) ש"ך ס"ק א. (14) מנ"ח סוף מוסף השבת ד"ה והנה. ברכ"י אור"ח סי' שכט סע' ד. שו"ת שבות יעקב ח"א סי' יג. (15) סי' שכט סע' ד בביה"ל ד"ה אלא. (16) ועיין ביומא פה ע"א. (17) ח"ב עמ' קפה.

נשמת אברהם

מרכז הנשימה שהוא הוא שאחראי על נשימה ספונטאנית של האדם. ההיפותלמוס מחובר - מבחינה תפקודית - בין היתר, למערכת האנדוקרינית, בעיקר דרך השפעתו על בלוטת יותרת המוח (המכונה אדון הבלוטות), על בלוטת התריס והשחלות. עיקר פעולתו בויסות הגוף, הסדרת חום הגוף, מאזן הנוזלים, שינה/ערנות, וחילוף חומרים.

זרימת הדם למוח היא מארבעה עורקים גדולים היוצאים מאבי העורקים, שנים מכל אחד מצידי הצוואר. לכאורה חיתוך או חסימה של כל ארבעת העורקים הנ"ל יגרום להפסקה מוחלטת של זרימת הדם למוח ולמותו.

2. ההגדרה הבין לאומית למות מוחי

בשנת '68 למנינם נקבעו קריטריונים ע"ש הווארד (HARVARD CRITERIA) למוות מוחי, ונכתב במשפט הפתיחה שהמטרה העיקרית היא להגדיר תרדמת בלתי-הפיכה כקריטריון חדש למוות¹⁸.

בשנת '81 למנינם ועדה מטעם נשיא ארה"ב¹⁹ הגדירה מוות מוחי כהפסקה בלתי-הפיכה בפעילות של כל המוח כולל גזע המוח (הדגשה שלי). בין הקריטריונים המחייבים, לפני שניתן לקבוע מצב זה, כלולים חום גוף נמוך וביצוע של בדיקה הנקראת apnea test. בדיקה זו צריכה להדגים מעל לכל ספק שאין שום נשימה עצמונית לחולה. בבדיקה זו מנתקים את

החולה ממכשיר ההנשמה בו חייו תלויים ואז לוקחים דוגמאות חוזרות של דם, לבדוק האם רמת דו-תחמוצת הפחמן ממשיכה לעלות לאורך הזמן. אם הרמה עולה, ולמרות זאת אין נסיון לנשימה עצמונית, זה סימן מובהק שאין החולה יכול לנשום עצמונית כלל. צריך לציין שלבדיקה זו יש סיבוכים, ובמחקר אחד²⁰ נגרמה ירידה ניכרת בלחץ הדם ב-39% מן הנבדקים. במחקר אחר נגרם דום לב לחולה²¹. יש גם לציין שממכתב שקבל הד"ר שולמן מניו יורק ממנהל פרויקט ההשתלות באזור ניו-יורק בשנת תשנ"ג (9 ביוני '93 למנינם) (המרכז את התורמים מכל בתי חולים שבאיזור), ל-35% מהתורמים לא נעשתה בדיקה זו²².

ישנה גם חובה שנוירולוג יבדוק את החולה כדי לוודא שאין פעילות במוח כולל בגזע המוח. בדיקה זו כוללת הזזת חלקים מן הגוף.

בדיקת זרימת דם למוח. בבדיקה זו מזריקים לצינור העירוי הנמצא כבר בוריד בזרועו של החולה כמות קטנה של נוזל רדיואקטיבי בלי להזיז את הזרוע. מצלמים את מוח החולה על מנת לדעת האם מגיע חומר רדיואקטיבי למוחו או לא. אם לא מגיע חומר רדיואקטיבי למוח, ניתן להסיק שאין זרימת דם למוח ולקבוע את מותו של המוח. בניגוד למה שנכתב שאין כל צורך להזיז את החולה בזמן ביצוע

ציונים והערות

- (18) JAMA 205:85, '68 (19) JAMA 246:2184 '82 (20) Arch. Neurol. 51:595, '94 (21) Neurol. 28:661, '78 (22) פורסם באדיבותו של ד"ר רפאל צבי (בוב) שולמן הי"ו, ניו יורק.

נשמת אברהם

הבדיקה, מסתבר שחייבים להרים את ראשו וגם להקפיד שיהיה מונח בצורה ישרה מול המצלמה, ולשם כך צריכים לקשור את ראשו כדי שלא יזוז בזמן הבדיקה.²³

שנוקטים שהוא מת ממש יש שמשמע מדבריהם כאילו הוא עוד חי. למשל "אותה חכמה" כותבים: "אין בחייהם שום ערך" "הפרוגנוזה היא חסרת תקווה", "הם אינם יכולים לחיות יותר מכמה ימים".²⁵ בועידה של בתי הספר המלכותיים לרפואה באנגליה בשנת '79 למנינם הגדירו מוות מוחי כ"מצב של תרדמת שאין בה הישרדות", ולא השוו אותה למוות. במכתב למערכת²⁶ נכתב "לרבים מהמרדמים יש הרגשה ברורה של אי-נוחות מההנחה הפזיזה של התומכים בהשתלות, שהתורם אינו זקוק להרדמה. רבים הם המרדמים שכן נותנים הרדמה לתורם והגיע הזמן שכל המרדמים יכירו שיתכן שהימנעות מלהרדים תורם הוא מעשה של אי-יושר ברברי. גם אם ההמלצה להרדמת חולים אלו בזמן נטילת אבריהם תגרום להקטנת מספר המשפחות שיסכימו להתרמת איברים מחולים אלו, לא ניתן להתייחס בסלחנות למעשה כזה".

במאמר מערכת באותו עיתון רפואי²⁷ כותב העורך: "השינויים בדופק ובלחץ הדם בזמן הניתוח (בתורם), יכולים להיות סימן לסבל של המנותח וכו'. תרומת אבריו של התורם היא פעולה אלטרואיסטית מוחלטת ואנו צריכים להבטיח שהוא יקבל הרדמה כללית

קיימות גם בדיקות אולטרה-סאונד ע"ש דופלר ובדיקת SPECT וכ"כ הזרקת חומר ניגוד לעורקי המוח (אנגיוגרפיה). אך אין בבדיקות הנ"ל תשובה מוחלטת לשאלה האם קיימת זרימת דם או לא, בכל חלקי המוח".²⁴

3. דעת הרופאים

כשדנים על משמעות המות המוחי לגבי נטילת איברים להשתלה, אפשר לחלק את הרופאים לשלש קבוצות:

1. הקבוצה הגדולה היא רוב הרופאים שדעתם אינם ידועה.
2. אלה שתומכים בהגדרה הנ"ל של מוות מוחי כמוות של החולה, אך קבוצה זו מתחלקת לשתי תת-קבוצות: (א) אלה שנוקטים שהחולה נקרא מת לכל דבר.

(ב) אלה שלדעתם החולה אינו מת או לפחות ספק מת, אך עם כל זאת נוקטים שמוסרי להשתמש בו כתורם אברים חיוניים כיון שבין כה וכה ימות בקרוב (אך ראה להלן 9).

3. אלה שלדעתם החולה עדיין חי. יש לציין שמוזר הדבר שגם בין אלה

ציונים והערות

- (23) Nuclear Med Tech & Techniques, Bernier et al, Mosby Co. '81 p. 219
(24) Emergency Med. Clinics of N. America 15:713, '97
(25) JAMA 261:2246, '89 Anesthesia 55:590, '00 (26) Edit. Anesthesia 55:105, '00 (27)

נשמת אברהם

- לפחות כדי למנוע את השינויים בדופק ובלחץ דם שנובעים כתוצאה מן הניתוח".
4. עדויות נגד קיום מצב של מות כל המוח במוות מוחי
- העדויות שעדיין יש פעילות של ההיפותלמוס ושל בלוטת יותרת המוח בחלק ניכר של חולים שהוגדרו כמתים מוות מוחי נערך במאמר למערכת המובא לעיל והם כדלקמן:
1. ב-23% מהחולים אין סימנים של אי-פעילות של ויסות מאזן המים בגוף (diabetes insipidus).
  2. ב-27% מהחולים בדיקת תגובה לקול מראה שעדיין קיימת פעילות בגוף המוח.
  3. בשליש מן החולים קיימים סימנים של זרימת דם לחלקים שונים במוח.
  4. חום הגוף בחלק לא מבוטל מחולים אלה נשאר נורמאלי במשך שבועות וחודשים אחרי "מותם". בחלק אחר של חולים החום עולה ויורד לסירוגין באופן פראי, דבר שמראה על פעילות של ההיפותלמוס הגם שאינה סדירה.
  5. מאכל הניתן דרך זונדה מתעכל, והחולים מפרישים שתן וצואה.
  6. פצעים מתרפאים בחלק מן החולים.
- הערה: בחלק מן החולים מופיעים רק חלק מהסימנים הנ"ל, ולכן אחוז החולים שמגלים סימנים של חיים במוח כנראה גדול משליש.
7. פורסמו כמה מקרים²⁸ של נשים הרות שהוגדרו כמתו מוות מוחי ושהולידו בניתוח קסרי שבועות או חודשים אחרי האבחנה²⁹. במקרה אחד³⁰ אשה אובחנה כמתה מוות מוחי בשבוע החמש-עשרה להריונה. קיבלה אוכל דרך זונדה במשך 107 ימים והולידה ילד בשל ובריא בחודש ה-32 אחרי שהתחילו צירים.
8. גם חולים שהוגדרו כמתו מוות מוחי, בהסתמך על בדיקת אנגיוגרפיה (זריקת חומר ניגוד לכל ארבעת העורקים של המוח) שמראה שאין זרימת דם למוח, עוד שומרים על פעילות של ההיפותלמוס. ההנחה היא שבכל זאת קיימת זרימת דם מספקת לשם כדי למנוע הריסתו אך קטנה מדי להדגימו באנגיוגרפיה³¹.
9. מקובל לומר שחולים שמתו מוות מוחי "ימותו" דהיינו שגם הלב יפסיק לפעום תוך שעות או ימים ספורים³². והנה, במחקר שנעשה על 175 חולים כאלה³³ ששרדו בחיים 7 ימים אחרי שאובחנו כמתים מוות מוחי, 151 מהם שרדו לתקופה של בין שבועים לששה חודשים. העורך של העיתון הרפואי המכובד כותב שהמספרים הנ"ל אינם משקפים את המציאות האמיתית, כיון שבשליש מהמקרים ההנשמה המלאכותית הופסקה ע"י הרופאים - דהיינו שיתכן

ציונים והערות

- (28) 17:265, '97 Seminars in Neurology.
- (29) JAMA 248:1089, '82. BMJ 290:1237, '85. Amer. J. Obs. Gyn. 157:1097, '87 JAMA 260:816, '88 (30) Crit. Care Med. 20:1705, '92 (31) Obs Gyn 74:434, '89 (32) Neurology 51:1538, '98 (33) Ann. Int. Med. 110:814, '89. Neurology 51:1538, '98

נשמת אברהם

ספק חי ספק מת, ספק כותי ספק ישראל, מפקחין עליו את הגל, מצאוהו חי מפקחין ואם מת יניחוהו, ע"כ. ושואלת הגמ'³⁶: ת"ר עד היכן הוא בודק, עד חוטמו וי"א עד לבו. ומפרש רש"י, עד היכן הוא בודק, אם דומה למת שאינו מזיז איבריו (דהיינו ללא סימנים של פעילות מוחית), עד היכן הוא מפקח לדעת את האמת, ע"כ. וממשיכה הגמ' שם שזה תלוי במחלוקת תנאים, ומסביר רש"י דמדובר ¹²³⁴⁵⁶⁷ כשבדקים מלמטה למעלה, שמוצאו דרך מרגלותיו תחלה ובודק והולך כלפי ראשו, דמר אמר בלבו יש להבחין אם יש בו חיות שנשמתו דופקת שם, ומר אמר עד חוטמו דזימנין דאין חיות ניכרת בלבו וניכרת בחוטמו. וכן היא מסקנת הגמ': אמר רב פפא, מחלוקת מלמטה למעלה אבל מלמעלה למטה, כיון דבודק ליה עד חוטמו שוב אינו צריך, דכתיב כל אשר נשמת רוח ¹²³⁴⁵⁶⁷ חיים באפיו. וכן פוסק מרן ³⁷ ועיין בנשמת אברהם³⁸. ולכאורה המסקנה הברורה מהגמ' ומפירוש רש"י היא, שאפשר לקבוע את המוות בהיעדר הוכחה לפעילות מוחית ונשימה בלבד, ללא צורך אפילו לבדוק את הלב, כי ברור לגמ' שלא יתכן שתהיה פעילות בלב כשאין נשמת רוח חיים באפיו. אולם מפורסמים דברי התוס' שם: אמר ר"י דהיינו טעמא דאין הולכין בפיקוח נפש אחר הרוב משום דכתיב וחי בהם ולא

מאד שמספר החולים שהיו שורדים לזמן ארוך היה גדול יותר.

כל אלה נקודות מצביעים על חולה שהוא עדיין חי כשחלק ממערכות גופו מתפקדים.

ולבסוף, אמנם רוב הרופאים שהביעו את דעתם, משווים מות מוחי עם מוות ממש, אך יש קולות שמתנגדים לעצם ההגדרה, וטוענים שהמצאת כל ההגדרה של מוות מוחי מטרתה אך ורק כדי לאפשר הוצאת איברים מתורם באופן חוקי ובצורה שתתקבל בציבור³⁴.

5. סיכום

הממצאים הנ"ל מראים שבחלק נכבד מן החולים שהוגדרו כמתו מוות מוחי, יש זרימת דם לגזע המוח להיפותלמוס ולבלוטת יתרת המוח. גם בקרב הרופאים יש חילוקי דעות אם חולה כזה באמת מת ממש או עדיין חי ומגיב לכאב. אמנם רובם לא נמנעים מלהחליט שבכל זאת מותר ו"מצוה" להוציא מהחולה איברים חיוניים (עם הרדמה כללית!), כי לדעתם, אין לחולים אלה חיים של תועלת ותכלית, ואדרבא השימוש בהם כתורמי אברים על מנת להציל חיים של חולים אחרים הוא דבר גדול ומבורך.

6 דעת ההלכה

קביעת המוות

המשנה ביומא³⁵ אומרת: מי שנפל עליו מפולת, ספק הוא שם ספק אינו שם,

ציונים והערות

- (34) JAMA 263:696, '90. Hastings Center Report 27:29, '97 and Dec '05 (35) פג ע"א. (36) פה ע"א. (37) אור"ח ס"י שכט סע' ד. (38) שם ס"ק ה עמ' תקא.

נשמת אברהם

ממה שכתוב "נתרוצץ" שמדובר על גולגלתו, ומוחו לאו דוקא. וראה להלן ס"ק ד(ב) ד"ה דעתו של הגרי"ש אלישיב שליט"א (עמ' תפז).

כותב החת"ס⁴²: אבל כל שאחר שמוטל כאבן דומם ואין בו שום דפיקה ואם אח"כ בטלה הנשימה, אין לנו אלא דברי תורתנו הקדושה שהוא מת וכו', עכ"ל. ועיין גם בשו"ת מהרש"ם⁴³ שכותב: אבל אם רואים איזו סימן של חיות בשאר איברים ואיתרע רובא לפנינו, י"ל דלא סמכינן אבדיקת חוטם וכו', עכ"ל. וכן עיין בשו"ת ציץ אליעזר⁴⁴.

במהד"ק (לפני שגדולי הדור נשאו נתנו ופסקו בנושא של מוות מוחי) - ואני מדפיס את זה כאן רק בגלל חשיבות תשובתו של הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - כתבתי שעלה במחשבתי שאולי אפשר להביא ראיה שמותר לחולה לקבל השתלת לב גם בארץ מהגמ'⁴⁵: עולא במיסקיה לארעא דישראל, איתלוו ליה תרין בני חוזאי בהדיה, קם חר שחטיה לחבריה. אמר ליה לעולא: יאות עבדי? אמר ליה: אין ופרע ליה בית השחיטה (שימות מהר - ר"ן, וגם כדי שימהר למות - רא"ש). כי אתא לקמיה דר' יוחנן א"ל דלמא חס ושלום אחזיקי ידי עוברי עבירה? א"ל:

שימות בהם, שלא יוכל לבוא בשום ענין לידי מיתת ישראל, עכ"ל. וממילא בזמנינו, שברור לנו שאפשר עוד להחיות אדם³⁹ שנפסקה לו נשימה עצמית, ע"י טיפול בהנשמה מלאכותית, ודאי שצריכים ליקח בחשבון את כל שלושת הקריטריונים המוזכרים בגמ' וברש"י, דהיינו חוסר פעילות מוחית, הפסקת הנשימה ודום לב. וכתב לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: נראה שבאותם הזמנים שלא ידעו מהחייאה ושאר המצאות שנתחדשו בזמננו⁴⁰, אפשר דמ"מ לאחר שמת לגמרי חשיב למפרע כמת מהרגע שחדלה הנשימה מאפיו ולא לחשוב ח"ו טעו לחשוב על החי שהוא כבר מת, וקברוהו כשהוא חי, עכ"ל. ועיין גם בדבריו בנשמת אברהם או"ח סי' שכט ס"ק ה (עמ').

כותב המ"ב⁴¹ בשם האו"ה בשם סמ"ג וסמ"ק: מצאוהו חי אע"פ שנתרוצץ מוחו ואינו יכול לחיות כי אם מעט, מפקחין עליו ומוציאין אותו לחיי שעה וכו', עכ"ל. ולכאורה מכאן ראיה שאין הוא נקרא מת וחייבים לחלל עליו את השבת למרות שאין פעילות מוחית. אך כתב לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שאין מכאן ראיה כי אולי מדובר שחלק מהמוח עדיין חי, עכ"ל. וכן א"ל מו"ר הגרי"י נויבירט שליט"א שנראה

ציונים והערות

- (39) ובכל מקום שהשתמשתי במושג "להחיות" אין כוונתי ח"ו שלנו יש הכח להחיות מתים, אלא שבפעולות החייאה מתברר למפרע בס"ד שהחולה לא מת אלא היה גוסס. (40) עיין בילקוט שמעוני פ' שלח לך על הפסוק וישלח אותם משה: צווח בהם תלמי צוחה אחת ונפלו על פניהם ארצה, התחילו מנפחים בפיהם ומנשבים באפם עד שנתישבה דעתם עליהם, וכותב הזית רענן: אנשי כנען היו מנפחים בפיהם כדי להחיותן. (41) סי' שכט סע' ד בבית"ל ד"ה אלא. (42) שו"ת, יו"ד סי' שלח. (43) ח"ו סי' קכד. (44) ח"ט סי' מו וח"י סי' כה פ"ד. (45) נדרים כב ע"א.

נשמת אברהם

נפשך הצלת (יפה עשית שכך אמרת לו שנפשך הצלת באותו דיבור - רש"י, ר"ן, רא"ש), עכ"ל הגמ'. ועל אף שבשיטה מקובצת כותב שנראה קצת שעכו"ם היו, - הרי רש"י, הר"ן, הרא"ש והרא"ם (מובא בשטמ"ק) כותבים במפורש שיהודים היו.⁴⁶ ולפי זה יוצא שמותר אפילו לעודד בדיבור ולגרום על ידי כך להקדמת מיתת הזולת כדי להציל את עצמו מסכנת נפשות. ועיין בתפארת ישראל⁴⁷ מאירי⁴⁸ ושו"ת נו"ב⁴⁹. וראה בספר אסיא⁵⁰. וה"ה בנידון דידן שיהיה מותר לחולה הזקוק להשתלת לב להירשם ולהמציא את עצמו כדי לקבל לב ולהציל את עצמו אפילו מתורם יהודי ואעפ"י שזה יגרום להקדמת מיתתו של התורם.

אך כתב לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: אם כדעתי דמר שזה דומה להתם, אפשר להתיר השתלת לב כיון שהחולה בלא"ה ימות, והנשתל מציל בכך את עצמו ממות לחיים בזה שמבקש מרופא להציל את חייו ע"י קירוב מיתה של חולה העומד למות. אולם לדעתי לא מוכח כלל מהתם, מפני שעולא הרי הציל את עצמו מרוצח העומד על ידו אשר אם לא הי' אומר לו זיל ופרע בית השחיטה הי' הורגו ולכן הוא חשיב כאנוס על כך, משא"כ בנד"ד הרי הכל נעשה ברצון. וזה דומה למה שפסק הרמב"ם בפ"ה מיסה"ת דגם על מה שנאמר יהרג ואל יעבור, דמ"מ אם

עבר פטור מפני שהוא אנוס ולא עשה את זה ברצונו, ואפילו הכי פסק שם בחולה שנטה למות והתרפא בע"ז, ממיתין אותו מפני שעשה את זה ברצונו. וכן הוא גם בשו"ע או"ח סי' רד ס"ח שאם אנסוהו לאכול אפילו אם נהנה מזה אינו מברך הואיל ונאנס על כך, ואפי"ה חולה מסוכן שאוכל איסור חייב לברך מפני שעושה כן ברצונו, עיי"ש במשנ"ב, וכ"נ גם כאן אין נד"ד דומה להתם, עכ"ל.

(1) הרבנות הראשית לישראל (ההדגשות בכל הפסקה שלי - א. ס. א.). בהחלטתם מחשון תשמ"ז⁵¹ סעיף ב כתוב: הובאו לפנינו עדויות שאף הגר"מ פינשטיין זצ"ל התיר בזמן האחרון ביצוע השתלת לב בארה"ב, וכן ידוע לנו על רבנים גדולים המיעצים לחולי לב לעבור השתלת לב (בהערה שם: לוועדת ההשתלות נמסר שגם הגר"י וייס שליט"א, אב"ד העדה החרדית בירושלים, בעל המנחת יצחק, מסר בתקופה האחרונה מכתב המלצה לסיוע לחולה לב שנזקק להשתלת לב בחו"ל). בסעיף 4 כתוב: בהסתמך על יסודות הגמ' ביומא (פה) ופסק החת"ס חיו"ד שלח, נקבע המות על פי ההלכה בהפסקת הנשימה. (וראה שו"ת אגרות משה חלק יו"ד ח"ג סי' קלב). לכן יש לוודא שהנשימה פסקה לחלוטין באופן שלא תחזור עוד. זאת ניתן לקבוע ע"י הוכחת הרס המוח כולו

ציונים והערות

(46) ועיין במאירי שיש לו דרך אחרת בסוגיא. (47) על יומא פ"ח מ"ז בברעז או"ק ג ועל פאה פ"א מ"א בברעז או"ק ג. (48) סנהדרין עב ע"ב. (49) מה"ת חר"מ סי' נט. (50) כרך ה עמ' 71. (51) ספר אסיא כרך ו עמ' 27, תשמ"ט וכן באסיא חוברת מב-מג כרך (יא, ב-ג) ניסן תשמ"ז.

נשמת אברהם

כולל גזע המוח שהוא הוא המפעיל את הנשימה העצמית באדם.

(2) דעתו של הגרש"ז אויערבאך זצ"ל. א"ל הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שצריכים להבדיל בין מצב בו עצם האונס הוא שמסכן את חייו ואז מותר לו לעבור על הלאו של לפני עור ובין המצב שבו הוא כבר נמצא בסכנה וכדי להציל את עצמו גורם להריגת הזולת, כגון חולה שבסכנה וזקוק להשתלת לב ובא מעצמו לכירורג ועקב זה יקח הכירורג לב מגוסס כדי לבצע ההשתלה. אין זה לפני עור כי כאן הוא בא ברצונו וגורם להריגת התורם.

כתב לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: לענ"ד נראה דאף שחולקים על פסק השו"ע בסי' שלט דגוסס ודאי מת תוך ג' ימים, היינו משום דיש לחשוש שהגסיסה פסקה באמצע, אבל אם לא פסקה, כולם מודים שלא יכול לחיות ימים רבים. ובנדון זה, אם לא מסירים את המכונה יכול לחיות עוד כמה חודשים, ולכן אין זה דומה לגוסס רגיל, עכ"ל. ואמר לי הגאון זצ"ל שאסור לכהן להיכנס לחדר בו נמצא החולה משום ספק.

גם כתב לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: חולה המועמד להשתלה, אין לו להמציא את עצמו לקבל את ההשתלה בארץ ישראל, כי גורם הוא בכך לקיצור חייו של התורם, ואף אם גם בלעדיו יהיו מועמדים אחרים שיעברו על כך, אפי"ה אסור הואיל ובא"י רובם יהודים, עכ"ל⁵².

בערב שבת קודש פ' דברים (ח' מנ"א תשנ"א) אמר לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שאמנם יש מי שאומר שהגר"מ פיינשטיין ז"ל חזר בו ממה שפסק, שבכדי לקבוע את המוות צריכים היעדרות של כל שלושת התנאים (כפי שפסק החת"ס) אך אין זה בתשובותיו. ומכיון שאין שום הגדרה כזאת (של מוות גזע המוח) בש"ס אין אנו יכולים לחדש הגדרה כזו בימינו, ורק כשתקום סנהדרין יהיה בכוחם לקבוע אם מוות גזע המוח נקרא מוות, או לא. ועד אז, אמר לי הגאון זצ"ל, אסור להוציא ממנו לבו או כל אבר אחר כל זמן שלבו עוד פועם בקרבו, עכ"ד.

2(א). פסק הלכה. בחודש מנ"א תשנ"א חתמו הגרש"ז אויערבאך (שליט"א) זצ"ל והגר"ש אלישיב שליט"א על פסק הלכה בהגידון, וז"ל הפסק:

בס"ד, יום ח"י מנ"א תשנ"א:

נתבקשנו לגלות דעתנו, דעת תורה, בענין השתלת הלב לצורך חולה מסוכן וכן בענין השתלת שאר איברים לצורך חולים שיש בהם סכנה. הנה כל זמן שלב התורם פועם ואפילו במקרה שכל מוחו כולל גזע המוח אינו מתפקד כלל הנקרא "מיתת המוח" עם כל זה דעתנו שאין שום היתר להוציא אף אחד מן איבריו ויש בזה משום שפיכת דמים.

(הרב) שלמה זלמן אויערבאך

(הרב) יוסף שלו' אלישיב

ציונים והערות

(52) ראה לעיל סימן קנז ס"ק ז (עמ' קיט).

נשמת אברהם

2(ב). מכתב להרב טנדלר. בתגובה לפסק הנ"ל כתב הרב משה טנדלר מכתבים (בעברית) להגרש"ז אויערבאך (שליט"א) זצ"ל ולהגרי"ש אלישיב שליט"א בהם הוא מביא באריכות גדולה את דעתו (ולדבריו כך גם דעתו של הגר"מ פיינשטיין זצ"ל) מדוע, לפי נתונים רפואיים והלכתיים, אדם שמוגדר כמת מוות מוחי נקרא מת גם לפי ההלכה, לאחר עריכת בדיקות המראות שאין זרימת דם במוח.

תשובת הנאונים אליו [מובא באישורם (בכתב) של הגרש"ז אויערבאך (שליט"א) זצ"ל והגרי"ש אלישיב שליט"א]:

לכבוד הרה"ג ד"ר משה טנדלר שליט"א,

את מכתבו מיום כ"ג אלול תשנ"א קבלנו ואחרי עיון בדבריו לא ראינו שום יסוד לשנות את דעתנו ואין שום היתר להוציא איברים לצורך השתלה כל זמן שלב התורם פועם, ויש בזה משום שפיכת דמים.

בכבוד רב ובברכת השנים
בין כסה לעשור תשנ"ב
(הרב) שלמה זלמן אויערבאך
(הרב) יוסף שלום אלישיב

2(ג). מכתב אלי. הגרש"ז אויערבאך זצ"ל גם קיבל מכתב מפורט מרופא מומחה נוירולוג בארץ (וזאת לאחר שהרופא שוחח עמו ושמע מפיו את הסיבות לפסק הנ"ל) וגם את הראיות שהובאו במכתב זה דחה הגאון זצ"ל.

לאור כל זאת כתב לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: הרי מבואר במס' ערכין ז ע"א שבמיתה טבעית הואיל והעובר זוטא חיותי הוא מקדים למות לפני האמא, ואף אם קורה שנראה לנו כאילו הולד חי גם אח"כ, מבואר שם בגמ' שזה רק פרכוס כזנב הלטאה. ומבואר שם בגמ' דלא משכחת שהאשה תמות קודם והולד יחיה, רק לאחר שכבר ישבה על המשבר ולא לפני זה, וגם בשו"ע או"ח סי' של מיירי רק ביושבת על משבר. ועיין גם בתוס' חולין לח ע"ב שהקשו מזה על הגמ' שם ופירשו ג"כ דמיירי רק בנהרג. ואף שלעתים רחוקות הוא כן חי גם במיתה רגילה, הוא רק אם ממש הוציאו את העובר סמוך למיתה ולא לאחר זמן. וא"כ אם רק אפשר שתמשיך לעכל מזון ולגדל בבטנה עובר, ובודאי שגם עוד חלק חשוב מהאברים הפנימיים משתתפים בכך, הרי זה מוכיח לנו שאם ממשיכים בהנשמה מלאכותית עדיין האשה עוד חיה, ולפי"ז צריכים לומר דמה שאמרו חז"ל שאם נשברה מפרקתו או רק חוט השדרה של זקן דחשיב כמת, זה היה רק בזמנם שלא היתה כלל מכוונת הנשמה, ולכן כיון שמיד תיפסק הנשימה ופעימת הלב לכן חשיב מיד כמת ואף אם עדיין מפרנס הוא כמת, משא"כ בזמננו אם החולה עדיין צמוד להנשמה מלאכותית ולא נותנים לו למות דינו כחי כל זמן שחלק ממנו חי והלב פועם, אע"ג שזה רק מפני ההנשמה, וה"ז דומה לנפל בן שמונה שלפי חז"ל הרי הוא

נשמת אברהם

אמר החפ"ק

כאבן, ובזמננו חלילא לחושבו כאבן
הואיל ויש אפשרות של אינקאבאטאר.
גם במי שנפלה עליו מפולת מבואר בגמ'
דאם בדקו בחוטמו שאין לו נשימה אסור
לחפור בשבת מפני שכבר נחשב כמת
מוחלט, ואילו בזמננו ודאי חייבים להוסיף
לחפור ולנסות בהחיאה. וכך הוא גם בנדון
שלנו דבגלל מכשיר ההנשמה לא נותנים
לאדם למות ועדיין הוא חי, כי אין
להעלות על הדעת שהגוף הוא רק
כפונדקאית לעיכול ולגדל ולד, ולפי"ז
כל העוקר מהגוף לב או כבד בזמן
שהאדם צמוד להנשמה הרי הוא שופך
דמים. גם באגרות משה חלק יו"ד ג' סי'
קלב אפשר לפרש שאותו גאון וצדיק
נתכוין שם רק להחמיר עיי"ש, אך אפילו
אם נפרש שסובר שגם להקל דינו כמת
לאחר הזריקה הנ"ל, הוא רק מפני שלא
ידע מהאפשרות הנ"ל של עיכול מזון
וגידול ילד. ולכן הואיל ולא נזכר כלל
בש"ס ופוסקים לסמוך על מה שקוראים
מוות מוחי, דינו כאילו עדיין חי. וכל זמן
שלא ראינו ברור באשה או בהמה מעוברת
הצמודים להנשמה מלאכותית שהתיוז
מהם ראשם לאחר מיתת המוח שעדיין
הם יכולים לגדל ולד, חייבים ודאי לחשוש
שההנשמה רק מעכבת המיתה ולא שכבר
מת. אך אעפ"י כן נראה שאם יהי' פעם
בירור גמור על המוח והגזע שהם כבר
הרוסים, דשפיר מותר להפסיק את
ההנשמה מבלי להזיז את גוף האדם,
מפני שהמכשיר רק מעכב את יציאת הנפש

אפילו אם ההצמדה למכשיר היתה כדי
לצורך החולה, עכ"ל.

והנני מוסיף על דברי הגרש"ז
אויערבאך זצ"ל (ברשותו) לשאול:

כיון שחולה כזה מוגדר בהלכה כגוסס,
הרי כל זמן שלא יודעים ללא כל צל של
ספק שמוחו נהרס כליל, איך אפשר לבצע
אותן הבדיקות הבאות לקבוע שהוא ממש
מת. הלא צריכים לבדוק אותו ולהזיז
איבריו וכן לבדוק אם קיימת תגובה
כלשהי לכאב עמוק (על ידי צביטת שריר
או לחץ חזק על בית החזה וכו'), בדיקות
נוירולוגיות באמצעות מכשירים שגם הם
דורשים נגיעה בגוף, ולבסוף בדיקה
הבאה לברר אם יש איזו שהיא נשימה
עצמונית של החולה ללא עזרה של מכונת
ההנשמה (מפסיקים את מכונת ההנשמה
ולוקחים ממנו בדיקות דם חוזרות במשך
עשר דקות כדי לוודא שהוא אינו נושם
כלל) כאשר בדיקה זו כרוכה בסיכון של
ירידת לחץ דם והפרעות קשות בקצב הלב
- וכל זה עוד לפני שמגיעים לבדיקת
זרימת הדם במוח. הלא בחולה רגיל
שמת, קובעים את המוות על ידי בדיקת
הלב רק אחרי שרואים שהוא לא גוסס
ואין סימנים של חיות הנראים לעין. ואם
בודקים חולה גוסס, מותר וחובה לעשות
זאת רק כשיש אפשרות, אפילו רחוקה,
שניתן לעזור לו. אך מה ההיתר לבדוק
חולה המוגדר בהלכה כגוסס רק כדי
לקבוע שהוא אולי כבר מת? הלא כל
הבדיקות הנ"ל אינן לטובתו כי אין

נשמת אברהם

כגוסס, אין להפסיק את מכונת ההנשמה כל זמן שלב החולה פועם בקרבו (נכתב בהסכמתו של הגאון שליט"א).

2(ה). מכתב מהגר"ש פיינול בהן. בד' טבת תשנ"ב כתב הג"ר שרגא פיינול כהן שליט"א (מחבר הספרים בדי השולחן על יו"ד) שאלה להגרש"ז אויערבאך (שליט"א) זצ"ל ולהגר"ש אלישיב שליט"א (ראה תשובה לקמן 3 (ב) כדלקמן):

רום מעלת הוד כבוד מרן הגאון הרב ר' שלמה זלמן אויערבאך שליט"א, ברצוני לשאול את פי מרן שליט"א את השאלה דלהלן:

הנה מרן שליט"א הורה שאדם שמת מוחו לגמרי בכל זאת דינו כחי ואסור להוציא לבו לצורך השתלה, ושואל אני אם מותר לקבל השתלת הלב או שמא יש בזה חשש של שפיכות דמים.

והנה כפי ששמעתי ממנהל באחד ממרכזי ההשתלה, תהליך ההשתלה כך הוא: נמצאת רשימה של אלו הצריכים השתלה, וכשקורה שאחד נחלה או נפגע קשה והחליטו עליו שמת מוחו מודיעים כן לזה שנמצא ראשון ברשימה והוא נכנס למרכז ההשתלה ובודקים אותו במיני בדיקות לראות אם הוא ראוי בכלל להשתלה ואם הלב של התורם מתאים אליו וגם עושים שאר ענייני הכנה לגיתוח ההשתלה, וכשזה

לרפואה מה לעשות עבורו וכל הבדיקות הג"ל מטרתן אך ורק עבור טובת חולים אחרים המחכים לקבל אבריו.

2(ד). ולסיכום, כתב לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל:

א. אף שחשוב מאד לברר על ידי התזת ראש של בהמה מעוברת, עם כל זאת עדיין לא יצאנו מספק לגבי אדם, גם אם יתברר שהגוף משמש רק כאינקובטור כי עוד יש לדון דשמה דינו כגוסס, ואולי אפילו אם לא מזיזים את הגוף, מכל מקום הבדיקה עצמה שמכניסים חומר לתוך כל כלי הדם שבגוף האדם - וזו הרי לא נעשית לטובתו - מקרבת מותו. וגם עדיין צריך בירור הלכתי אם אפשר לסמוך על בדיקה מדעית, ולא על ראייה מוחשית, ולהוציא ממנו איברים כשהלב עדיין פועם.

ב. לעומת זאת, מכיון שהוא מוגדר כגוסס, ואין שום סיכוי שיחלים או שינשום שוב בכוחות עצמו, מותר להפסיק את מכונת ההנשמה שמעכבת את נשמתו מלצאת מגופו וכפי שמובא ברמ"א⁵³. וזה אך ורק בתנאי שידועים בודאות מוחלטת שמוחו אינו מקבל שום הספקת דם ונרקב בתוך הגולגולת (הסיכום הזה היה לעיני הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שהסכים להכתוב בו).

אך לפי דעת הגר"ש אלישיב שליט"א, כל עוד שלא ברור שחולה כזה מוגדר

ציונים והערות

(53) עיין ברמ"א כאן בסוף הסעיף.

נשמת אברהם

יקצפו עליו הרופאים על שהטריד אותם בחינם ועלול לבא לו מזה איזה מגרעת בטיפולו מהרופאים].

ואף במקרה שרוב האוכלוסיה הם נכרים כמו בארצות הברית היה נראה לענ"ד שבכל זאת אין לסמוך על הרוב דנראה לדמותו למה שפסק הרמ"א באבן העזר סימן ד' סעיף ל"ד שמפקחין את הגל על התינוק המושלך בעיר אף ברוב נכרים משום דבני העיר חשיבי כקביעי [וכדפירש המשנה ברורה בסימן שכ"ט ס"ק ו' בטעמו, ועוד הביא שם במ"ב שגם דעת הגר"א בזה כהרמ"א] והיינו דלענין פיקוח נפש גם זה חשיב כקבוע אף שזה שדנין עליו פירש מהקביעות, וא"כ גם בהא דידן כיון שיש אפשרות של איבוד נפש מישראל אין לילך בתר רוב, ואף שבהא דידן איכא גם פיקוח נפש מצד מקבל ההשתלה אין נראה לחלק בכך.

ועוד היה נראה להעיר בזה מטעם אחר והוא דלכאורה נראה שאם לדוגמא נמצאים תשעה יהודים ועשרה בעלי חיים בחצר אחת ונתפזרו כולם כל אחד לחצר אחרת ויהודי אחר המתפרנס מצידת בעלי חיים רואה צורה אחת מאלו הי"ט והוא בחושך ואינו מכיר אם הצורה הוא מהיהודים או מהבעלי חיים דנראה שאסור לו לירות ולהמיתו אף שיש רוב ואף דלענין פיקוח נפש קיי"ל בשו"ע

מוכן לקבל הלב מודיעים כן לרופא של התורם ואז הוא שמוציאים הלב ממנו [ולא קודם לזה, כי כל מה שהלב שווה מחוץ לגוף האדם מתמעט האפשרות של השתלה יעילה].

זהנה לפי זה היה נראה לכאורה שאסור לקבל ההשתלה דעל ידי שמסכים לקבלו מתקצרים ימיו של התורם דאף שבמה שמסכים מתחילה כשמודיעים אותו לקבל ההשתלה אינו גורם קיצור ימיו של זה כיון שאם ימאן לקבלו יודיעו מיד לזה שנמצא אחריו ברשימה אבל הרי לאחר שנבדק והוכן להניתוח אם בשעה ההיא יסתייג מהניתוח יתארך חייו של התורם השיעור הנצרך להכנת השני שברשימה לקבל הלב ומי התיר לו לראשון זה שברשימה לגרום קיצור ימיו של התורם, ואף שבפועל ממש הרופא הוא ההורגו מכל מקום זה המקבל את הלב נראה שהוא כשוכר הורג להרוג את חבריו שהרמב"ם פסק בזה בפ"ב מהל' רוצח ה"ב שהוא גם כן שופך דמים ועון הריגה בידו [והיינו דגרמא ברציחה אינו כשאר גרמא שבתורה דברציחה דינו כשופך דמים איהו גופיה וחייב מיתה בדיני שמים ורק ממיתת ב"ד הוא דפטור, וכדלמד שם כן הרמב"ם בהלכה ג' מקרא] [וכיון שיודע שלבסוף יסתייג מההשתלה גם בתחילה אין לו להסכים לכך כי לבסוף כשיחזור בו

נשמת אברהם

2(ו) תשובתו של הנרש"ז אויערבאך
(שליט"א) זצ"ל:

כ"ב טבת תשנ"ב.

ישפוט ד' שלו' טובה וברכה למע"כ
הגאון המפורסם מוה"ר שרגא פייוול
כהן שליט"א.

אחרי מבוא הברכה בכבוד ויקר
כיאות, הנני בתשובה למכתבו החשוב
שקבלתי.

לענ"ד נראה דחולה שזקוק
להשתלה בארה"ב יתכן שאינו כשופך
דמים, כי לפי תיאורו של הרב טנדלר
הוא שהתורם מקבל זריקה של חומר
רדיואקטיבי ומצלמים מיד את ראשו
לראות אם זרם הדם מגיע לגזע המוח,
וכעבור 24 שעות חוזרים עוד פעם על
בדיקה זו - הוא אמנם מזכיר רק גזע
המוח אבל כפי ששמעתי לדעת
הרופאים זה מראה על כל המוח
שכבר מת ולא פועל מאומה. וזה גם
אמר לי ידידי פרופסור אברהם סופר
שליט"א שלפי החוק אין מזמינים את
המעומד להשתלה רק לאחר שנקבע
ודאי לדעתם שכבר מת [אך הוא אמר
לי שהחוק לא מחייב לעשות את
הבדיקות האלה שהזכרנו רק על גזע
המוח שכבר לא פועל וזה נקרא מוות
קליני, ולפי"ז משתנה גם הדין]. ואם
באמת יעשו כך הרופאים דעתי העניה
שזה יהיה תלוי במה שעתיד להתברר
שאם בלי מוח כלל (באופן שיוציאו
לגמרי מהראש את כל המוח לעיני

או"ח שם דבכה"ג שפירשו כולם שאין
מחללים את השבת בעל כרחך דהצלה
לחוד ושפיכות רמים לחוד דלענין
שפ"ד לא סמכין ארובא [ושמא
הטעם כי רובא דאיתא קמן אינו
מטעם בירור והוכחה אלא מגזירת
הכתוב הוא ללכת אחר הרוב וסברא
הוא שלא אמרה תורה כן במקום
שפיכות דמים כיון שסוף סוף שמא
נוטל נשמתו של זה] וא"כ גם בהא
דידן אין לסמוך על הרוב כיון שיש
בזה חשש של שפיכות דמים כנ"ל
בשם הרמב"ם, ואף שבהא דידן איכא
גם פיקוח נפש מצד מקבל ההשתלה
אין נראה לחלק בכך כיון שסוף סוף יש
לחוש בזה לשפ"ד.

הנה הרשיתי לעצמי לחוות דעתי
הקלושה בדינים אלו, ואמנם נפשי
בשאלתי ממרן שליט"א להורות הדרך
הנכון בזה, ומביע אני תודתי למפרע
למרן שליט"א על הטורח שאני מטריח
אותו. ואסיים בברכת כהן הדיוט למרן
שליט"א לבלות ימיו בטוב ושנותיו
בנעימים לאורך ימים ושנים כעתירת
התלמיד.

שרגא פייוול כהן

נ. ב. הנה כפי שידוע למרן שליט"א
גם הגאון הרב אלישיב שליט"א הואיל
בטובו להזדקק לשאלתנו אודות מוות
מוחי בימי הקיץ העבר לכן חשבתי
לנכון להציע לו גם את השאלות האלו
שכתבתי למרן שליט"א.

נשמת אברהם

אריז"ל 1234567

אריז"ל 1234567

הרואים) עדיין יכולה כבשה מעוברת הצמודה למכשיר הנשמה להמשיך ולגדל בבטנה את העובר שבמעיה כשהכבשה היא לגמרי בלי מוח, נתבטלה ההוכחה שלי מזה שהעובר חי גם לאחר שהאמא כבר מתה, ונצטרך לומר דמה שאמרו רז"ל דעובר מיית קודם הוא רק ללא מכשיר הנשמה אבל עם המכשיר שאני. ודבר זה יתברר בעוד מספר ימים לעיניהם של רופאים דתיים ביניהם גם פרופיסור אברהם הי"ו.

לכן הנני חושב שאם הרופאים יקיימו ויעשו את הזריקות דלעיל נלענ"ד ולכאורה ה"ז חשיב כהותז ראשו או כנשברה מפרקתו של זקן דחשיב כמת גם בלי רוב בשר. ואף שיש גם מפקפקים וחוששין, עכ"פ ספק הקרוב לודאי מיהו הוה. ובכגון דא נראה דשפיר אזלינן בתר רובא שהתורם הוא נכרי, שהרי מעיקר הדין שפיר חשיב לענ"ד כפירש מהקבוע ואין יודעים מיהו, ורק משום חומרא דנפשות חוששין דשמא הוא ישראל ואסור. וכיון שלעומת זה עומד לפנינו ספק הצלת חיים של ישראל נלענ"ד דכיון שגם לדעתו דמר מותר להחולה לרשום עצמו להשתלה, והואיל ולאחר שהוזמן ולאחר 2 הבדיקות כבר קרוב לודאי שכבר פסקה חיותו, דשפיר מותר לו לקבל את ההשתלה ולא לדחותה שנוסף לזה חזי לאצטרופי דלדעת

החוששים דשמא הוא עדיין חי, מ"מ לאחר אותן הבדיקות כולם יודעים שאם מסירים מגופו את מכשיר ההנשמה הוא מת תיכף ומיד, ונמצא שגם אם ידחה את ההשתלה הרי הרופאים יסירו מיד את המכשיר ויגרמו בכך לקרב את מותו ע"י ההסרה.

אך כל זה הוא רק כמו בארה"ב שהרוב הם נכרים משא"כ בא"י יש לדון טובא על עצם הבדיקות שהרי התורם עומד ודאי למות ולכאורה דינו כגוסס שהמקרב מיתתו ממש שופך דמים, ומה שהרב טנדלר כותב שלא נוגעים בגופו כפי ששמעתי כמעט אי אפשר שלא להזיז את הגוף. אך גם עיקר הדבר הוא טעות שהרי עצם זריקת החומר שמתפשט בכל הגוף הוא הרבה יותר חמור מלהזיז קצת את הגוף או לעצום את העין דודאי אסור (גם לצערנו יש גם חשודים שלא יעשו כלל את הזריקות) והרי כל הפעולות אינן כלל לתועלת של הגוסס רק עבור אחרים.

אך שוב התבוננתי דמאותו הטעם יש לאסור לכאורה גם בחו"ל, שהרי אף העכו"ם אסור לו להרוג עכו"ם ומסתבר שגם אסור לקרב מיתת הגוסס ונמצא דבזה שמכשילים אותו לעשות הזריקות עוברים בלפני עור של שפיכות דמים. אך אפשר דכיון שגם אם הישראל ימנע מלהרשם מ"מ הרופא ודאי יעשה זאת עבור אחרים, ואף דבישראל אנן נקטינן דמפני שאחרים יעשו האיסור לא פקע

נשמת אברהם

כלל הלאו של לפני עור, מ"מ לגבי נכרי
נראה לכאורה דשפיר מותר, וכ"ש
במקום פקו"נ של הישראל ושפיר
מותר להרשם, ואילו אח"כ לאחר
שכבר הוזמן הרי פשוט הדבר שאינו
חייב כלל למנוע ספק הצלת חייו כדי
להציל את הרופא שהוא נכרי מהריגת
הגוסס שקרוב לודאי שכבר מת ולא חי.
אך כל מה שכתבנו הוא רק לאחר שתי
הזריקות אשר למעשה אינם עושים את
זה, ונמצא שהפקפוקים הם עדיין
במקומם נאגב מסופקני לענין יארצייט
אם נאמר שהוא ספק חי ספק מת, אם
מי שהיא"צ שלו הוא ממיתה רגילה
יכול לדחות את זה שהמכשיר הי' צמוד
לגופו שהוא רק ספק.

אך הלום נודע לי מידידי פרופיסור
אברהם שגם אחרי קביעת מות של גזע
המוח ע"י הרופאים שגם אם לא עשו
כלל את שתי הזריקות הנ"ל אפי"ה
קרוב לודאי שהחולה כבר לגמרי מת
ואצל הרופאים הוא נחשב כבר כודאי
מת, ומכיון שהרופאים המתחשבים
בעיקר עם המדע אינם מקפידים על
ההלכה שלנו, הידועה לכל שומר תורה
ומצוות, שהמזיז אפילו חלק קטן
מהגוף של גוסס דינו כשופך דמים,
נמצא שלפי כל האמור לעיל יוצא
שבחו"ל שרובם נכרים מותר לקבל
השתלה ורק בא"י אסור.

ביקרא דאורייתא ובברכה מרובה,
שלמה זלמן אויערבאך

2(ז) נסיון הכבשה (אין כאן פירוט מלא
של שני הנסיונות אלא רק הדברים
העיקריים). בשבט תשנ"ב נערכו שני
נסיונות בכבשים מעוברות בסוף תקופת
ההריון וקרוב למועד ההמלטה. בנסיון
הראשון נקשרו כל אחד מארבעת הכלים
הגדולים המספקים דם למוח ואח"כ כל
המוח נשאב החוצה מתוך הגולגולת.
אעפ"י כן לב הכבשה המשיך לפעום
במשך כשלוש שעות. בשלב זה הופרד
הראש מהגוף אך כעשרים ושבע דקות
אחרי כן דופק לב העובר נעלם. בוצע
ניתוח קסרי דחוף אך העובר היה ללא
רוח חיים. בנסיון השני, כעשרים וחמש
דקות אחרי שהופרד ראש הכבש מגופה
נצפתה תופעה של התכווצויות בקצב
סדיר של כל גוף הכבשה, כנראה משנית
להתכווצויות (צירים) של הרחם. בביצוע
ניתוח קסרי הוצא וולד חי שכעבור
מחצית השעה קם ועמד על רגליו. לבה
של הכבשה המשיך לפעול באופן סדיר
במשך כל הזמן הנ"ל ופעולתו פסקה רק
לאחר שהופסקה פעולתה של מכונת
ההנשמה. שני הנסיונות האלו מראים
שבתנאי שהכבשה מקבלת הנשמה
מלאכותית, העובר יכול להמשיך לחיות,
לפחות לכמה שעות, גם אחרי שהופרד
ראשה מגופה.

תגובתו של הגרש"ז אויערבאך זצ"ל.
לאחר שתיארתי בו ביום את הנ"ל בפניו
של הגרש"ז אויערבאך זצ"ל כתב לי
הגאון זצ"ל: לפי זה נתבטלה ההוכחה

נשמת אברהם

שלי מזה שאמרו בגמ' דעובר קדים ומיית, וצריכים לומר שאם האמא צמודה למכונת הנשמה יכול שפיר העובר להשאר חי גם לאחר מיתת האם. אולם למעשה אין זה משנה כלל את המסקנא הקודמת שעדיין יש חשש של הזזת הגוסס ונמצא שבחור"ל מותר ובא"י אסור.

גם חושבני דאף שנתברר שהלב יכול לפעום גם אם הותז כל הראש, מ"מ לגבי אדם אין לסמוך על שום בדיקה מדעית להחליט ודאי שגם המוח כולו לא חי רק ע"י הפסקת מכונת ההנשמה אשר לדעתו שלאחר בירור אמיתי ומוחלט על גזע המוח שלא פועל כלל - אף שעדיין דינו כגוסס והרי הוא כחי - מ"מ מותר להפסיק את ההנשמה המלאכותית ולהמתין שיעזור הזמן המקובל ולראות שהוא לא נושם ולחושבו כמת, ורק אז אם אפשר, מותר להפעיל את המכונה מחדש וגם להוציא ממנו את הלב, אולם אמרו לי שלמעשה זה כעת בלתי אפשרי להפעיל את הלב מחדש, עכ"ל.

הערה (א.ס.א.): בניגוד למקרים שהובאו לעיל של נשים הרות שמתו מוות מוחי ושהמשיכו לגדל את עובריהן במשך שבועות וחודשים לאחר מכן, הרי הכבשות בהן בוצעו הניסויים נבחרו דווקא בשל היותן קרובות מאד למועד ההמלטה המשוער (בניסוי קודם היתה הכבשה כשבועיים לפני סוף ההריון והדופק של העובר חדל מלהישמע כעשרים ושבע דקות ממועד הפרדת הראש של הכבשה

מגופה והעובר נולד מת). וכן בניסוי השני, לקראת תום עשרים וחמש הדקות לאחר הפרדת הראש מן הגוף, נצפתה תופעה של התכווצויות בקצב סדיר של כל גוף הכבשה, כנראה, משנית להתכווצויות (צירים) של הרחם - דבר שכנראה היה לו גם סימוכין בתרשים האקו.

2(ח) מכתב מרופאים מחו"ל. בשאלה כמה זמן אחרי שמנתקים חולה שמת מוות מוחי ממכונת ההנשמה יהיו מוכנים להגדירו כמת פנה הגרש"ז אויערבאך זצ"ל לשלושה רופאים בכירים, בעלי נסיון רב (ד"ר שולמן מניו יורק - מומחה למחלות פנימיות ולבלוטות הגוף, ד"ר פליישמן מלוס אנג'לס - מומחה למחלות פנימיות ומחלות זיהומיות וד"ר שאכטער מניו יורק - מומחה למחלות לב) והם ענו לו בכ"ד אדר ב תשנ"ב כדלקמן:

לכבוד הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך (שליט"א) זצ"ל,
כבוד הרב,

אחרי שיחות רבות בינינו ורופאים אחרים בענין קביעות עת המות, אם נעשו כל הבדיקות הדרושות המראות שאין שום נשימה עצמונית ושגזע המוח נפגע בצורה מוחלטת ולא הפיכה, וכן בדיקות המראות שאין שום זרימת דם למוח בכלל (הבדיקות נעשו באיסור), כך שברור ומוחלט שהחולה מת מוות מוחי (כל המוח כולל גזע המוח), אז אחרי שהופסקה מכונת ההנשמה ועקב זה שהחולה אינו נושם

נשמת אברהם

מכשיר ההנשמה, אפי"ה עדיין לא יצא מכלל ספק גוסס ואסור. והדרך היחידה לשומרי תורה לדעת ברור שהחולה כבר מת הוא לדעת רק שלאחר שכבר נעשו כל הבדיקות של המוח והגזע וכבר מוחלט אצלם שכבר מתו, להפסיק אז את מכשיר ההנשמה, ואז אם הלב לא פועם כלל וכלל והוא מונח דומם כאבן, רק אז הוא נחשב כמת וכל זה הוא כפי שנודע לי מרופאים מומחים שומרי תורה שבחולה שכזה אחר המתנה של שלשים שניות בלי שום פעימת לב כלל וכלל, הם מוכנים ליתן תעודת פטירה.

ולכן, בחו"ל שהחולים והרופאים רובם נכרים המתחשבים עם המדע הרפואי ואינם חוששים להזות גוסס, ולאחר שעשו כל הבדיקות של הגזע הם חושבים אותו כמת גם לפני הפסקת מכשיר ההנשמה והלב עדיין פועם, רק שם מותר לקבל השתלה ולא בא"י שהחולים והרופאים רובם יהודים אשר הם חייבים בכל חוקי תורה"ק.

כל זה כתבתי רק מה שנלענ"ד אף שידוע אני שגם יש שסוברים אחרת. והנני מסיים בברכה שתשכילו היטב ותצליחו בעבודתכם החשובה ויהא ד' עמכם להביא תרף וישע לחולים וסובלים.

החותם ברעדה וביקרא דאורייתא ובכבוד רב, שלמה זלמן אויערבאך

כלל, הלב יפסיק לפעום כעבור כמה דקות, אז חמש עשרה עד עשרים שניות אחרי שהלב הפסיק לפעום לגמרי, דעתנו הוא שכאותו רגע החולה נקרא מת לכל דבר ואנו מוכנים אז לחתום על תעודת פטירה.

בכבוד רב,
רפאל צבי שולמן
יעקב פליישמן
יעקב שאכטער

2(ט) תשובתו של הגרש"ז אויערבאך זצ"ל. ביום כ"ה אדר ב' תשנ"ב כתב להם הגאון (שליט"א) זצ"ל תשובה כדלקמן:

ישפות ד' שלו' וברכה לחבר טוב של רופאים חשובים יראים ושלמים לד' ותורתו הי"ו.

הנני בזה בתשובה קצרה וברורה לשאלותיכם כפי הנלענ"ד, במכתבכם אלי ע"י ידידנו המשותף פרופסור אברהם ס. אברהם הי"ו, אשר גם הנימוקים לתשובתי מבוארים בספרו "נשמת אברהם".

חולה אנוש אף לאחר שהרופאים כבר עשו כל הבדיקות כולל בדיקת זרימת הדם ומוחלט אצלם שכל המוח וגם גזע המוח כבר מתו, אעפ"י כן אם הוא עדיין מונשם ע"י מכשיר באופן מלאכותי, לפי דין תורה"ק עדיין דינו כספק גוסס אשר המזיז גוסס דינו ידוע כשופך דמים, וכל שכן שאין להוציא ממנו שום אבר, וכל זמן שהלב פועם אף שיתכן שהפעימה היא רק בגלל

נשמת אברהם

2(י) פסק הלכה נוספת. באב תשנ"ב שוב פורסם מכתב חתום ע"י הגרש"ז אויערבאך זצ"ל והגרי"ש אלישיב שליט"א ב"יתד נאמן" [בכתב ידו של הגרש"ז אויערבאך (שליט"א)] זצ"ל - תאריך המכתב אייר תשנ"ב:

נתבקשנו לגלות דעתנו, דעת תורה, בענין השתלת הלב לצורך חולה מסוכן, וכן בענין השתלת שאר איברים לצורך חולים שיש בהם סכנה - הנה כל זמן שהוא מונשם ולב התורם פועם, ואפילו במקרה שכל מוחו כולל גזע המוח אינו מתפקד כלל, הנקרא "מיתת המוח", עם כל זה דעתנו שאין שום היתר להוציא אף אחד מן איבריו, ויש בזה חשש שפיכות דמים.

שלמה זלמן איערבאך

יוסף שלו' אלישיב

2(יא) מכתב מהגרש"ז אויערבאך זצ"ל לגבי ההיפותלמוס. בר"ח מנ"א תשנ"ג שוב כתב לי הגאון זצ"ל:

אולם לאחר זמן נודע לי שגם בחולה כזה שדברנו, אשר פעימת לבו פסקה וגם המתינו חצי דקה, יתכן שעדיין עוד חי במוח חלק הנקרא "היפתלמוס" [hypothalamus] המתפקד על כל האיברים של האדם, ואם שוב יצמידו לחולה את מכשיר ההנשמה ויפעילו את הלב והנשימה יוכל עוד להמשיך ולתפקד ימים רבים, וא"כ מסופקני דאפשר שמצד ההלכה לא מספיק כלל חצי דקה רק צריכים

להמתין שיעזר זמן שגם חלק זה של המוח ודאי מת, הואיל ואפשר שחלק חשוב במוח עדיין חי ויכול לתפקד, ונמצא דאף שתעודת פטירה שפיר יכולים ליתן אחרי המתנה של חצי דקה אבל לא להוציא איברים. לכן הנני כותב לך בפירוש שאני חוזר ממה שכתבתי וכאילו לא אמרתי כלום.

שלמה זלמן איערבאך

(3) דעתו של הגרי"ש אלישיב שליט"א.

במוצאי פסח תשמ"ח ישבתי אצל הגרי"ש אלישיב שליט"א והסברתי לו את כל הצד הרפואי של מוות גזע המוח, הבדיקות הנעשות והתנאים הנדרשים לפני שניתן לקבוע אבחנה כזאת. גם אמרתי לו שהמהלך הטבעי של חולה כזה הוא, שברוב המקרים ולכל הדעות, ימות תוך ארבעים ושמונה שעות, דהיינו גם לבו יפסיק לפעום. ואמר לי הגאון שליט"א: שכנעת אותי שברוב המקרים חולה כזה ימות תוך זמן קצר ביותר, אך אין כל הוכחה מכל זה שהוא מת כבר עכשיו וממילא כל זמן שלבו פועם אסור לעשות שום דבר שיקרב את מיתתו, עכ"ד. וכן אמר לי הגרש"ז אויערבאך (שליט"א) זצ"ל: שעד שיחליטו גדולי הדור שחולה כזה נקרא מת, חייבים להמשיך להזינו ולטפל בו ככל חולה המחוסר הכרה, ולו יצוייר גם שיצטרך לעשות את זה ע"י חילול שבת, צריך לעשות כן. אך כמובן אין לעשות שום פעולת החיאה.

נשמת אברהם

ושוב דברתי עם הגרי"ש אלישיב שליט"א ושאלתי אותו מה הדין באותם המקרים שחולה כזה המשיך להתקיים במשך חודשים עם פעימות לב עצמאיות, האם הוא נקרא גוסס במשך כל הזמן הזה? ואמר לי הגאון שליט"א שלדעתו חולה כזה נקרא ספק גוסס.

3(א) מכתב לבית הדין בלונדון. שאלו דייני בי דינא רבא דק"ק לונדון והמדינה את הגרי"ש אלישיב שליט"א: הואיל ולפי החוק במלכות בריטניה אסור לבתר גווית מת להוציא איברים למטרת השתלה אא"כ הסכים האיש, ולפי שהאיברים אינם ראויים להשתלה אא"כ נעשה הדבר שעות ספורות לאחר המיתה, המציאו הרופאים כרטיסית-תורם שהוא נושא על גופו, ובמקרה של מות יכולים לקחת האיברים הנחוצים להם ולבצע את ההשתלה מיד מבלי לאבד זמן. ובאם הרבנים לא יתירו הדבר עלול הדבר לסכן נפשות מישראל הזקוקים להשתלה, כי הרופאים יימנעו מלבצע השתלה אצל יהודים בגלל שהיהודים אינם תורמים את גופם למטרה זו. ההצעה היא שהרבנים יתנו ידם להנהיג כרטיסיות מיוחדות ליהודים הרוצים לתרום, לפי התנאים דלהלן: א. קביעת המות ע"י הפסקת הנשימה ופעולות החיות לגמרי למשך רבע שעה, ב. שהאיברים יישמשו להשתלה מיידית לשם הצלת נפשות ולא למטרת מחקר. מובן שלפי מספר התושבים בבריטניה ישתמשו באיברים לצורך כל התושבים. השאלה היא אם אריך למעבד הכי.

ובתשובה מכ"א תמוז תשמ"ה (הקטעים מודפסים בהסכמת הגאון שליט"א. המכתב המלא מופיע במוריה אלול תשמ"ד עמ' קסח) דן הגאון שליט"א בצדדי הבעיה ומסכם, וז"ל: ובענין החשש שאם בית הדין לא יתיר לאלו הרוצים לתרום, שמא בגלל זה יימנעו הרופאים מלבצע השתלה אצל יהודים, דבר זה מתאים למדינת וכו' עיין שו"ת עצי חיים יו"ד סי' לד. אבל בבריטניה הנאורה שיעשו הרופאים דין לעצמם וימנעו הגשת עזרה רפואית ליהודים בתור עונש בגלל שאינם מוכנים לעבור על הדת, למסור גוויותיהם לניתוחים, אין הדבר מתקבל על הדעת שהאיום הזה בא מאנשי רפואה רציניים. ייתכן שאין זה אלא בגדר איום בלבד. גם אם כן קיים חשש שמא יבצעו את אשר זממו לעשות, חוששני שאם הדבר יגיע לבית המשפט או לשרי המדינה יתחשבו בטענת היהודים ויחייבו את הרופאים לטפל בכל אזרחי המדינה במידה שוה מבלי להפלות בין דת לדת. מכל הני מילי אין אני רואה מקום להתיר, עכ"ל.

כבר הבאתי לעיל שחתמו הגרש"ז אויערבאך זצ"ל והגרי"ש אלישיב שליט"א על פסק הלכה בהנידון, מעתיק אותו גם כאן כדי להקל על הקורא:

בס"ד, יום ח"י מנ"א תשנ"א
נתבקשנו לגלות דעתנו, דעת תורה, בענין השתלת הלב לצורך חולה מסוכן וכן בענין השתלת שאר איברים לצורך חולים שיש בהם